

ПРОБЛЕМ СТАТУСА ПЕТРОВАРАДИНА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Од самог свог оснивања, Петроварадин и Нови Сад су били нераскидиво повезани. Још у самим почецима градње Петроварадинске тврђаве, формиран је 1694. на супротној обали Дунава мостобран, око којег су се временом окупљали трговци, занатлије и припадници свих других занимања која су одувек пратила војску. То новонастало насеље назива се од 1698, у неким документима, Предграђе Петроварадина или Рацка варош. Нешто касније уобичајио се назив Петроварадински шанац,¹ а та насеобина се 1748. еманциповала од коморско-граничарске власти, а тиме унеколико и од Петроварадина као важног војног средишта. После елибертације, слободни краљевски град, који је добио име Нови Сад, се убрзано развијао, упоредо са насељем које је расло у Доњем граду подно Петроварадинске тврђаве, а које је 70-тих година 18. века имало 42 грађанске куће.² Иако много мањи од Новог Сада, и Петроварадин је 1872. добио статус самосталног града. Два суседна места су све до Првог светског рата били одвојени не само широким Дунавом, који је био премощћиван понтонским мостом, него и административном границом између два државноправна субјекта у оквиру Аустроугарске – Банске Хрватске и Угарске.

Убрзо по стварању југословенске државе, а у склопу визије по којој је Нови Сад имао да буде средиште покрета за „национализовање“ крајева северно од Саве и Дунава, појавила се идеја о проширењу Новог Сада, у првом реду припајањем Петроварадина. Већ 1920. године, поводом најава да ће се спојити Земун и Београд, у централном гласилу војвођанских радикала *Застава*, објављен је непотписани чланак под насловом „Велики Нови Сад“, у коме су изнете следеће идеје: „Ми очекујемо и од наших позваних власти да узму у озбиљан претрес питање прикључења Петроварадина (са Мајуром) Новом Саду. Треба створити једно управно тело, јер ће се на тај начин град повољно и складно развијати. Неприродно је да се Петроварадин засебно управља...

Спајање Петроварадина и Новог Сада лежи у интересу оба места и ми смо уверени да ће се оно у најскорије време спровести.“³

У истом броју објављени су и следећи (такође непотписани) редови: „Благодарећи нашем краљу Петру и његовој војсци сада је све спојено под знаком братства Срба, Хрвата и Словенаца и јединства свију Словена у нашој домовини. Зато би требало брисати и границе и све историјске успомене у називу свију делова природне целине нашега града, које опомињу на аустроугарски менталитет и тежње. Нови Сад је германизам од Neusatz, Петроварадин је мађаризиран од Петра Доција и мађарског назива тврђавице му – варад-а. Већи Петар је сада симбол наше велике будућности, који је посадио слободу у град наш, те би њему требало подићи споменик великога му чина у имену нашега града: спојити треба Нови Сад, Петроварадин и Каменицу једном управом, као што су животом већ спојени, па можда и са Карловаца скинути Карелов жиг и на све то ударити наш нови жиг: Петросад – за спомен великога дела нашега ослободиоца Петра, краља Срба, Хрвата и Словенаца“.⁴

У периоду који је уследио, проблем припајања Петроварадина Новом Саду је био запостављен, све до општинских избора, који су у Војводини одржани тек 1927. Фрања Малин је у то време констатовао да је спајање Новог Сада и Петроварадина нужно и неизбежно: „Време ће уједињење Петроварадина и Новог Сада донети, моменат јединства ће доћи, пита се само да ли треба тај моменат пожурити. Пожурити можда не би требало, али би свакако требало размишљати и све предспреме за тај моменат припремити. Треба прво бити начисто да ли уједињење доноси користи за оба града и да ли од уједињења не прети какова штета за један или други град... Једно се мора одмах констатовати, да Петроварадинци у већини не желе припојење, а Новосађане у великој мери то питање слабо интересује.“⁵ Актуелизацији питања уједињења свакако је допринело и

пуштање у саобраћај, маја 1928, новоизграђеног моста Краљевића Томислава (од 1924, када је санта леда однела тзв. Поћорекон мост, Нови Сад и Петроварадин нису имали непосредну везу). Већ приликом освећења и свечаног отварања моста,⁶ дошло је до вербалног сукоба између градоначелника Новог Сада и Петроварадина, Бранислава Бороте односно Ивана Јелашића, а у вези са питањем уједињења та два места.

Недуго затим и сенат града Петроварадина је подржао ставове свог градоначелника. Одбијање уједињења је образложено пре свега материјалним разлозима: већим порезима на некретности и на доходарину у Новом Саду, извесним увођењем трошарине на вино, као и друмарине при преласку на Ратно острво, где је сваки сопственик куће у Петроварадину по старим повластицама (које би такође биле доведене у питање) уживао право бесплатног коришћења ливаде. На крају се закључивало: „Идеју о спајању два града не одбацујемо сасвим, јер може доћи време када ће то спајање бити потребно.“⁷ Реакције новосадске јавности на овакав став Петроварадинаца биле су негативне. Демантовани су наводи да је градски прирез већи у Новом Саду него у Петроварадину, а Иван Јелашић, „бивши једва писмени лугар“, је оптуживан да манипулише својим суграђанима из јединог разлога што ће изгубити свој положај. „Несумњиво: спајање Петроварадина са Новим Садам – то је само питање времена. Можда ће спајање бити извршено много брже него што ми слутимо. Извесно је, међутим, да ће се потомци данашњих петроварадинских градских отаца стидети садањих својих предака што су у питању спајања, сасвим погрешно обавештени, заузели став који ни у ком случају није у складу са правилно схваћеним интересима града Петроварадина и његових грађана.“⁸

По увођењу Шестојануарске диктатуре дошло је и до великих промена државног устројства, услед чега је и Нови Сад добио већу улогу као средиште Дунавске бановине. У складу са тим, питање присаједињења Петроварадина још више је добило на значају. Није много времена прошло и законом, донетим 9. октобра 1929, Петроварадин је практично укључен у састав Новог Сада. Закон је спроведен у дело Уредбом о спајању града Новог Сада и града Петроварадина, коју је потписао председник владе и министар унутрашњих дела Петар Живковић марта 1930, а коју овде доносимо у целини:

„1. Општина града Петроварадина, која је у целом свом обиму ушла у састав општине града Новог Сада престала је постојати, као посебна управна и самоуправна јединица. Све полицијске, управне и самоуправне функције, које се односе на атар и на становништво општине града Петроварадина, има да преузму управник полиције, начелник и савет општине града Новог Сада, сваки према својој надлежности.

2. Лица, која су на дан 12. октобра 1929. године имала завичајно право у Петроварадину, постала су тим даном завичајници Новог Сада.

3. Општина града Новог Сада улази у сва права и обавезе града Петроварадина.

4. У погледу утапања и управљања општине града Новог Сада примењиваће се до даљег наређења 21. до 23. зак. члан 1886.

5. Бан Дунавске бановине одмах по ступању на снагу ове Уредбе извршиће потребне измене у представништву општине града Новог Сада.

6. Представништво општине града Новог Сада може статутима својим одредити, да извесна добра и установе служе искључиво становницима рејона града Петроварадин, или бившим завичајницима града Петроварадина, на исти начин представништво града Новог Сада може овде помнутим лицима дати друге олакшице.“⁹

На заједничкој свечаној седници савета града Новог Сада и општинског представништва града Петроварадина, одржаној 29. марта 1930, новосадски градоначелник Бранислав Борота је преузео управу над Петроварадином. У изјави за штампу коју је по завршетку седнице дао Борота је нагласио да је задовољан што су представници обе општине „у пуној мери разумели интерес овог новог уређења и тврдо сам уверен да ће они, национално потпуно свесни свим својим силама потпомоћи рад око унапређења нашег града који је средиште за читав наш народ и од необичног значаја за привредни живот наше читаве државе.“¹⁰

Градски и бановински органи су без оклевања приступили преузимању свих надлежности које је бивша петроварадинска општина имала. Тако је, између осталог, новосадска полицијска управа обавестила Краљевску банску управу 17. марта да је промењено име железничким станицама Петроварадин и Петроварадин–Дунав, које су добиле нове називе Нови Сад Тврђава и Нови Сад Предграђе, а у намери „да се избришу све успомене на

досадању самосталност општине града Петроварадина, како то најпосле упућује и дух самог Закона о спајању општина града Новог Сада и Петроварадина.¹¹

Када је после убиства краља Александра дошло до постепеног попуштања политичке стеге, почело се поново постављати и питање статуса Петроварадина. Извесни кругови из тог места организовали су потписивање петиције за отцепљење од Новог Сада. У веома наелектрисаној атмосфери, на дневни ред Градског већа крајем новембра 1936. дошао је захтев одборника из Петроварадина да се само њиховим суграђанима омогући учешће на лицитацији за земљиште на тзв. Прелеви. Дискусија која се развила добила је много шире димензије и тицала се положаја Петроварадина у протеклих шест година. У опширном излагању, градоначелник Борота је таксативно приказао годишње приходе и расходе, доказујући да „Нови Сад има од спајања па на овамо 6,4 милиона динара дефицита, који наплаћује за Петроварадин. Према томе се лако може установити да ли су Петроварадинци спајањем изгубили на својој економској и финансијској страни и да ли су заиста претрпели какве страховите штете, као што они то мисле и говоре.“¹² На страницама новосадске штампе расправа је настављена наредних дана. Један од покретача акције за отцепљење Петроварадина, Роберт Пауловић, секретар Удружења војвођанских банака, оповргао је Боротине аргументе, тврдећи да трошарина коју су грађани Петроварадина плаћали од сједињења далеко превазилази сва улагања у њихово место. Одговарајући на такве тезе, Борота је између осталог истакао да петицију није потписала већина, него само трећина пореских обвезника у Петроварадину, те да „није, дакле, ниуколико поступак градске управе дао повода молби за отцепљење, већ разлози тога леже у нечем другом, о чему су дужни да даду обавештења они који су покренули акцију за отцепљење.“¹³

Иако су обе супротстављене стране потпору својим ставовима налазиле у економским разлозима, нема сумње да је питање Петроварадина имало велики национално-политички значај. Да је тако, показали су и догађаји из августа 1936, када се прослава стоте годишњице хрватске химне, одржана у Петроварадину, изродила у националистичку манифестацију. Том приликом се клицало

Мачеку, слободној Хрватској, хрватскоме Срему, а посебно је истицано да је та свечаност прави доказ да је „Петроварадин био и остаће хрватски и католички.“¹⁴ Симптоматично је да су у одбору за прославу били управо највећи заговорници самосталности Петроварадина, на челу са Иваном Јелашићем. Ипак, новосадска општина је унеколико попустила и учинила је неке уступке. Наиме, по Уредби из 1930. остављена је могућност да становници Петроварадина добију нека посебне привилегије, а искоришћено је једино право на коришћење ливада. Много озбиљнији захтев, за формирањем посебне експозитуре градског поглаварства у Петроварадину, новосадске владајуће структуре су упорно одбијале. Међутим, приликом доношења новог градског статута јула 1937, до тога је ипак дошло, а усвојен је и амандман да та експозитура не носи назив Нови Сад 4, како је било предвиђено, него историјско име Петроварадин.¹⁵

Ветар у једра поборницима самосталног Петроварадина свакако да је дало формирање Бановине Хрватске августа 1939. године. Како је она у свом саставу имала и илочки срез, границе те творевине су се налазиле у непосредној близини Петроварадина, чији је статус тако постао део српско-хрватских спорова у вези са војвођанским проблемом. Предводништво акције за осамостаљење Петроварадина преузела је Хрватска сељачка странка, чији је месни одбор за 8. март 1940. заказао велику конференцију, позивајући суграђане да се масовно окупе: „Грађани! Питање петроварадинске општине је наше животно питање, па је потребно зато да сви Петроварадинци покажу једнодушност у захтеву да нам се врати неправедно одузета наша општина.“¹⁶ Подозрење новосадске јавности да најављена акција нема економски него политички карактер, посебно је изазвало најављено иступање првака ХСС-а из разних места, иако је у позиву наглашено да ће право приступа имати само житељи Петроварадина. Те сумње је покушао да разбије Роберт Пауловић, али је ипак истакао да није природно да 6.000 петроварадинских Хрвата у градском већу представљају само двојица одборника, од којих је један Србин.¹⁷

Отварајући збор у гостиони „Франкопан“ у Петроварадину, Иван Јелашић је одмах обавестио присутне да је циљ њиховог окупљања одвајање од Новог Сада. Износећи историјат акције за

отцепљење, обелоданио је да она има подршку потпредседника владе Влатка Мачека, који је обећао да ће му, после формирања Бановине Хрватске, прва брига бити проблем Петроварадина и да их је он упутио да поднесу једну петицију министарству унутрашњих послова. Петар Гвоздић, адвокат из Митровице је у свом говору истакао да је циљ Новог Сада да опљачка Петроварадин и пожелео „нека нас Дунав дели и даље као што нас је делио и до сада!“. Павао Миладинео, иначе Новосађанин, своје излагање је почео речима: „Драги Петроварадинци и Новосађани четвртог реда!“, а надаље је износио првенствено економске разлоге у прилог отцепљења Петроварадина. На крају је усвојена резолуција у којој су наведене штете у просветном и привредном погледу које је њиховој општини донело уједињење, посебно наводећи „да је спајањем са Новим Садам Петроварадин, као део Срема, издвојен из територије којој по свом положају, традицији и менталитету припада, а којој средини Петроварадинци желе у сваком погледу, па и административном, надаље да припадају“. Коначно, од владе је затражено да донесе једну уредбу којом би се успоставила самостална општина Петроварадин.¹⁸

Увиђајући озбиљност ситуације, председник новосадске општине Милош Петровић је предузео одлучне мере са циљем да се предупреди отцепљење Петроварадина. Још исто вече у Но-

вом Саду је организована конференција Југословенске радикалне заједнице, на којој је изражена спремност да се изађе у сусрет свим економским захтевима Петроварадинаца, али је и јавно изражена сумња да се иза њихове акције крије покушај проширења Бановине Хрватске. Одлучено је и да се изради једна резолуција која је требала да се достави надлежним органима. Неколико дана касније, Петровић је у Новом Саду организовао збор грађана Петроварадина, на којем се окупило педесетак људи. За мали број присутних окривљени су заговорници отцепљења, који су наводно претили свима који би се усудили да се одазову позиву председника општине. У разговору са окупљенима Петровић је обећао да ће сви њихови захтеви бити услишени, да ће се експозитура општине отворити чим се пронађе одговарајућа зграда у Петроварадину, а да ће у то место ускоро бити пресељена и Железничка дирекција. На послетку их је позвао да потпишу резолуцију у којој се истицао интерес самог Петроварадина да остане у заједници са Новим Садам и којом су њега овластили да такве ставове заступа пред вишим властима.¹⁹ Тиме је спречен и овај покушај да се раздвоје Нови Сад и Петроварадин, но већ годину дана касније, као резултат окупације Југославије, ова два места су се, по први пут у својој историји, нашла у оквирима различитих држава.

НАПОМЕНЕ

¹ Бошко Петровић и Живан Милисавац, *Нови Сад*, Нови Сад 1987, стр. 20–21.

² Исто, 56–57.

³ *Застава*, бр. 137/20. 06. 1920.

⁴ Исто.

⁵ *Војвођанске привредне новине*, бр. 6/04. 2. 1928.

⁶ *Застава*, бр. 116/22. 05. 1928.

⁷ *Нови Сад*, бр. 21/02. 06. 1928.

⁸ *Народ*, бр. 25/17. 06. 1928.

⁹ *Ошацибина*, бр. 63/20. 03. 1920.

¹⁰ *Ошацибина*, бр. 72/30. 03. 1930.

¹¹ Архив Војводине, фонд 126/2, бр. 39928/1930.

¹² *Дан*, 03. 12. 1935.

¹³ *Дан*, 07. 12. 1935.

¹⁴ *Дан*, 04. 08. 1936.

¹⁵ *Дан*, 15. 07. 1937.

¹⁶ *Дан*, 07. 03. 1940.

¹⁷ *Дан*, 08. 03. 1940.

¹⁸ *Дан*, 09. 03. 1940.

¹⁹ *Дан*, 14. 03. 1940.

Slobodan Bjelica

THE PROBLEM OF STATUS OF PETROVARADIN BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Since the end of the seventeenth century, when on the opposite bank of the river Danube Petrovaradin fortress i.e. its trench was founded, the settlements that have been urbanized around it, were living separate lives, but, nevertheless, in permanent and continuous relation. After the founding of Yugoslav state in 1918, there were some ideas that those two towns should be merged into one entirety and maybe even rename it in that sense - Petrosad. Protectors of the idea of merging Novi Sad and Petrovaradin explained their intentions by financial reasons, but they had in mind national interest, as well. The same situation was with the opponents of the merging, who behind the materialistic reasons hid their fear for Petrovaradin to lose its exclusive Croatian identity. However, when in 1929 the Danube regional unit ruled by ban was founded, this question was even more actualized, and in March 1930, Petrovaradin was practically attached to Novi Sad, losing even its historical name. Therefore, it became the suburb of Novi Sad, the fringes of the downtown that was in the past the outskirts of Petrovaradin fortress. During the thirties, there were some attempts to separate Petrovaradin from Novi Sad, especially after the founding of Croatian regional unit ruled by ban in 1939, but those two settlements stayed in firm community until the war, in 1941.

